

WYCHOWANIE DZIECKA W RODZINIE NAUCZYCIELSKIEJ

JÓZEFA ANNA PIELKOWA

ABSTRACT. Pielkova Józefa Anna, *Wychowanie dziecka w rodzinie nauczycielskiej* (Bringing up a child in a teachers' family). *Rodzina w czasach szybkich przemian, Roczniki Socjologii Rodziny, XIII*, Poznań 2001. Adam Mickiewicz University Press, pp. 127-136. ISBN 83-232-1172-8. ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Józefa Anna Pielkova, Bałtycka Szkoła Humanistyczna (Higher School of Humanistics), ul. Marszałka Piłsudskiego 33, 75-501 Koszalin, Polska-Poland.

Wychowanie i jego rola we współczesnych rodzinach polskich ma określone uwarunkowania. Trudno byłoby je zrozumieć bez uprzedniego spojrzenia na procesy i zjawiska zachodzące w społeczeństwie. Wychowanie bowiem nie przebiega poza nimi, ani też w sposób od nich niezależny. Jest ono wręcz nieodłącznym składnikiem życia społecznego.

Przemiany w życiu społeczeństwa znajdują odzwierciedlenie w procesach socjalizacji dokonującej się głównie w rodzinie oraz w obrębie wspólnot sąsiedzkich i lokalnych. Współczesne spory o wychowanie w rodzinie odnoszą się najczęściej do pytania, do jakich celów i wartości sprowadzają się oddziaływania wychowawcze.

Wychowanie we współczesnych społeczeństwach zostaje zunifikowane w zorganizowane i coraz bardziej utechniczane systemy, co pociąga za sobą depersonalizację jednostek ludzkich. Wywołuje to zrozumiały protest zawierający się w tendencjach pedagogiki humanistycznej, chociaż wątpliwe jest, czy protest ten przyjmuje właściwy kierunek, kiedy neguje celowe wychowanie w ogóle, propagując powrót do wychowania naturalnego.

Ten sposób myślenia i reagowania na trudności dnia dzisiejszego, polegający na powrocie do przeszłości, jest typowym zjawiskiem występującym wówczas, gdy ludzie stają bezradni wobec nowych problemów, jakie niesie ze sobą życie. Równocześnie skłonni są do odrzucenia i dezaprobaty tego co budzi niepokój, a jednocześnie pozostaje poza sferą racjonalnego rozeznania (Toffler 1970).

W definicji wychowania zawarta jest myśl wskazująca na celowe działania rozwijające osobowość jednostki, a więc proces ten nie może być skierowany tylko na

człowieka, lecz powinien on pomagać mu w jego staraniach o własną podmiotowość i twórczą samorealizację. Prawdopodobnie, w obliczu zagrożeń człowiek nie potrzebował dotąd bardziej niż obecnie tej pomocy. Tak więc wychowanie w rodzinie z jednej strony powinno sprowadzać się do ukształtowania systemu wartości, a z drugiej pomagać w dążeniu jej członków do zachowania własnej tożsamości, odrębności, autonomii i podmiotowości.

Idea demokratyzmu przenikająca obecnie życie społeczne znajduje wyraz w wychowaniu zorientowanym humanistycznie, dążącym do zmodernizowania szeroko pojętej praktyki wychowawczej. Wychowanie to, skupione na wychowanku, wyklucza narzucanie i rezygnuje z jakiegokolwiek formy przymusu. Ma ono więc dopomóc w stawaniu się bardziej świadomym tego, co robi, a przede wszystkim w zrozumieniu tego, kim jest naprawdę wychowanek.

Wychowanie może i powinno pomagać człowiekowi w jego staraniach o podmiotowość i twórczą samorealizację. We współczesnej nam rzeczywistości wyłania się nowa funkcja wychowania – pomocy człowiekowi w jego dążeniu do zachowania własnej tożsamości, odrębności, autonomii i podmiotowości.

Podmiotowość na gruncie pedagogiki sprowadza się więc do postrzegania jednostki jako autonomicznej, posiadającej prawo do niezależności i odpowiedzialności za swoje postępowanie. Pełny rozwój człowieka może dokonywać się tylko w atmosferze wychowawczej umożliwiającej porozumienie na wszystkich poziomach i pozwalającej dostrzec w różnorodności i różnicach między jednostkami podstawowe źródło wzbogacania swojej osobowości.

Dużą wagę w procesie wychowania przywiązuje się do rozmów z dziećmi, tworzenia i pogłębiania więzi interpersonalnych między wychowawcami i wychowanymi, rozwoju miłości do dziecka pojmowanej w kategoriach „spoiwa egzystencji” ludzkich, a nie wiary w samowyzwalający się „geniusz dziecka” wymagający jedynie pielęgnacji (Komar 1989).

Wychowanie jest czynnikiem, który umożliwia człowiekowi pełnię urzeczywistnienia się, który organizuje podłoże dla dóbr kulturowych przyswajalnych przez jednostkę. Obok zmaterializowanych dóbr wysiłek człowieka skierowany jest na nieustanne podtrzymywanie ich znaczeń, wtajemniczanie w sposoby ich odczytywania, wrastanie w świat tradycji kulturowej. To przez wychowanie w rodzinie odbywa się proces wtajemniczania człowieka w dorobek kultury pokoleń.

Wszystkie dobra kulturowe, zarówno te, które mają bezpośrednią użyteczność, jak i te, które stanowią złożony układ pojęciowy (idee, przekonania, wartości, tradycje i inne), mają pewną swoistą strukturę. Tej struktury dóbr nie otrzymuje się bezpośrednio na drodze dziedziczenia biologicznego, ani w drodze przekazu fizycznego, lecz w złożonym procesie wychowania w rodzinie.

W rodzinie dziecko uczy się tych wszystkich umiejętności, które pozwalają mu włączać się wraz z dorastaniem w życie społeczeństwa, kształtują się jego postawy, dokonuje się proces przyswajania przez nie wartości uniwersalnych, ponadczasowych, które pojmowane są jako podstawowe normy współżycia społecznego. Obok

całego szeregu uwarunkowań prawidłowego funkcjonowania rodziny, istotne znaczenie mają cechy rodziców – ich wykształcenie, pozycja społeczna i zawodowa, postawa moralna, ich zainteresowania, a szczególnie ich stosunek do własnych dzieci.

Interesującym środowiskiem wychowawczym z poznawczego punktu widzenia jest rodzina nauczycielska (badania własne z lat 1998-2000). Rodzina nauczycielska jest najczęściej dwupokoleniową, z jednym lub dwojgiem dzieci. Na ogólną liczbę 280 rodzin 8,6% posiada troje dzieci. Co dziewiąta matka – nauczycielka wychowuje samotnie jedno lub dwoje dzieci. Rodzice są zwykle małżeństwami rówieśniczymi. Podstawowym źródłem dochodu rodzin nauczycielskich jest praca zawodowa w szkole obojga rodziców (15,2%) lub samotnej matki nauczycielki (10%). W pozostałych przypadkach jedno z rodziców – najczęściej ojciec – wykonywało inny zawód (np. lekarz, prawnik, przedsiębiorca itp.), co sprawiało, iż dochody w tych rodzinach kształtowały się na poziomie dobrym i bardzo dobrym. Natomiast poziom życia materialnego w rodzinach obojga nauczycieli był w 39,2% poniżej minimum socjalnego. Na poziomie minimum żyło w okresie badań 46,7% rodzin. Bardzo trudna sytuacja materialna była udziałem matek samotnie wychowujących dzieci. Wyższe wykształcenie 61,2% rodziców – nauczycieli oraz ich aktywność zawodowa nie zapewniają godnego poziomu życia rodziny.

Bardziej korzystna okazała się sytuacja społeczno-moralna rodzin nauczycielskich. Ich życie jest w pełni podporządkowane wymaganym wzorom współżycia międzyludzkiego, osiąga wysoki poziom, a kształt ideału moralno-etycznego nauczycieli wysuwa na czołowe miejsca takie wartości, jak: uczciwość, odpowiedzialność, rodzina i dobre wychowanie dzieci. Sami rodzice dostarczają dzieciom wzorów do naśladowania zarówno w zakresie przestrzegania norm społecznych, jak i organizacji czasu wolnego i form uczestnictwa w kulturze – chociaż zbyt mało czasu poświęcają własnym dzieciom.

Kultura jest najbardziej ludzkim czynnikiem grupowania się, jest obszarem, w którym człowiek może doznawać i wyrażać uczucia i emocje. We wzajemnych kontaktach, w odbiorze dorobku kulturowego pokoleń może zaspokajać potrzeby akceptacji, życzliwości i szacunku. Takie elementy kultury, jak: język, tradycje, obyczaje wiążą ludzi ze sobą, potwierdzają ich tożsamość i przynależność społeczną.

Przygotowanie dziecka do życia kulturalnego dokonuje się od wczesnych lat jego wrażliwości i rozwoju. Dlatego tak ważna jest rola rodziców, którzy poprzez świadomą aktywność wychowawczą wprowadzają swoje dzieci w świat piękna, idei i wartości, w świat doznań i przeżyć, przygotowują je do życia w społeczeństwie.

Kultura życia codziennego zawiera także takie elementy, jak: poziom kultury języka, jego stan moralny oraz przekaz tradycji w rodzinie.

We wszystkich rodzinach w codziennych kontaktach używa się języka literackiego jako obowiązującego. Nie zanotowano stosowania gwary lub żargonu. Stan moralnej kultury języka w 46,4% rodzin osiąga wysoki poziom, a w 53,6% poziom średni.

Ważnym elementem życia kulturalnego rodziny są tradycje i związane z nimi obyczaje. W wychowaniu przypisuje się ważność zarówno treściom kulturowym, jak i ich przekazywaniu. Dorobek poprzednich pokoleń ludzie odczytują na nowo, wartościują, wzbogacają i przekazują młodym, którzy rozwijają się poprzez wrastanie w kulturę, w tym także tradycje, obyczaje i zwyczaje pielęgnowane przez rodzinę.

Przekazy tradycji w rodzinach nauczycielskich odbywają się w sposób okazjonalny (76,8%) obejmujący nie tylko pielęgnowanie świąt i uroczystości rodzinnych, ale także gromadzenie pamiątek po przodkach oraz rozwijanie zainteresowań, np. muzycznych czy plastycznych.

W 23,2% rodzin pielęgnowanie tradycji odbywa się w sposób regularny. W rodzinach tych pielęgnuje się np. zbiory fotografii rodzinnej, dokumentów świadczących o pochodzeniu, tworzone są drzewa genealogiczne. Tym czynnościami towarzyszą opowieści rodzinne, wspomnienia historyczne, opisy zdarzeń z przeszłości rodzinnej. Z pokolenia na pokolenie przekazywane są zbiory filatelistyczne lub numizmatyczne – ślady kolekcjonerskich zamiłowań przodków. Wspólne rodzinne muzykowanie, śpiewanie, nauka gry na instrumentach, pasje malarskie czynią środowisko rodzinne wyjątkowym, niepowtarzalnym, spójnym, umacniającym poczucie własnej tożsamości i wzajemnych więzi.

Stan zdrowia w rodzinie jest wynikiem wielu czynników, między innymi codziennego sposobu odżywiania, ilości czasu przebywania na powietrzu, długości snu, a także skłonności do zachorowań, wad postawy, wad zmysłów, chorób przewlekłych oraz ogólnego rozwoju fizycznego. Po uwzględnieniu wszystkich tych czynników stwierdzono, że stan zdrowia zarówno rodziców, jak i dzieci z rodzin nauczycielskich, w zdecydowanej większości (76,4%) jest dobry. W tym środowisku zwraca się uwagę na zasady prawidłowego żywienia, trybu życia, higienę osobistą, jak i pomieszczeń, dba się o wychowanie zdrowotne dzieci oraz specjalistyczną opiekę medyczną nad nimi. Troskliwością otacza się też starsze pokolenie – dziadków, którzy często wymagają zwiększonej opieki w domu.

Współżycie z krewnymi przebiega na ogół bez zakłóceń. Prawie wszystkie rodziny utrzymują z nimi przyjazne stosunki (96,2%). Współżycie z sąsiadami opiera się na zgodnych kontaktach i wzajemnej pomocy lub usługach. Normy współżycia z ludźmi są przez nauczycieli zwykle przestrzegane. Nauczyciele biorą pod uwagę przesłanki wykonywanego zawodu oraz oczekiwania społeczne i w związku z tym zdecydowana ich większość dba o to, by życie moralno-społeczne podporządkowane było uznanym wzorom współżycia we wszelkich formach ludzkiej działalności oraz by nastawione było na realizację dobra pozaosobistego, ogólnospołecznego. Jest to ważne nie tylko ze względu na własne miejsce w społeczeństwie, w środowisku społecznym, ale przede wszystkim na wychowanie dzieci, na ich aktywność i stopień współżycia.

Elementem kultury rodziny, wyrazem jej ogólnego poziomu jest kultura pedagogiczna rodziców. Rozwijają ją one w całości warunków domu rodzinnego

i wielorakich uwarunkowań jego funkcjonowania. Oddziaływania ich muszą być tak przemyślane, aby zapewniały dziecku optymalne warunki rozwoju jego zainteresowań intelektualnych, estetycznych, kulturalnych.

Jednym z czynników wskazujących na poziom kultury pedagogicznej rodziców jest umiejętność oddziaływania wychowawczego przez organizację życia w rodzinie. W poznawaniu środowiska rodzin nauczycielskich zwrócono uwagę na aktywność wychowawczą rodziców, która obejmuje organizację czasu wolnego dziecka, jego wypoczynku, stopień zapewnienia mu dostępu do rozrywek kulturalnych oraz udział w życiu domowym rodziny.

Istotną sprawą w tym względzie jest ilość czasu, jaką rodzice poświęcają wyłącznie dziecku i rodzaj zajęć podejmowanych razem z nim.

Dzienny wymiar czasu matek, które poświęcają go więcej niż ojcowie, wynosi od dwóch do czterech godzin. Ojcowie przebywają z dzieckiem od jednej do dwóch godzin, a około 18,4% poświęca dziecku mniej niż godzinę. Dominującą w tym czasie jest rozmowa (84,5%), która pozwala na wymianę codziennych informacji lub pomaga w rozwiązywaniu problemów dzieci. Około 60,0% rodziców spaceruje w tym czasie z dziećmi, a 42,3% czyta dziecku książki i czasopisma. Wspólne gry planszowe i towarzyskie realizuje około 28,0% rodziców, a 36,2% matek uczestniczy w zabawie dziecka.

Rodzice-nauczyciele przygotowują swoje dzieci do racjonalnego spędzania czasu wolnego i podczas zajęć realizują jego funkcję twórczą, percepcyjną, rekreacyjną i społeczną.

W około 62,4% rodzin dba się o to, aby dziecko aktywnie uczestniczyło w przedmiotowych kołach zainteresowań, uczyło się języków obcych, muzyki, tańca, plastyki, zdobywało sprawności sportowe, obsługi komputera, poszerzało wiedzę, trenowało w tzw. szkołach pamięci. W 87,4% rodzin dokonuje się selekcji programów telewizyjnych, ograniczając jednocześnie czas spędzany przed telewizorem. Znacznie ogranicza się lub w całości zakazuje oglądania filmów kryminalnych ze scenami przemocy i agresji oraz erotycznych.

Jednak podczas nieobecności rodziców w domu 28,4% dzieci ogląda telewizję nawet do godziny 23⁰⁰. Tylko 16,2% dzieci przestrzega ustalonych przez rodziców zasad oglądania programów telewizyjnych, zarówno w ciągu dnia, jak i wieczorem.

Rozwój techniki komputerowej oraz bogaty wybór gier i programów spowodował, że dzieci chętnie pozostają w domu, rezygnują np. z wyjścia do kina. Komputer znajduje się w co drugiej rodzinie. Z takich placówek kulturalnych, jak teatr, filharmonia, opera (ze względu na znaczną odległość od miejsca zamieszkania) dzieci korzystają przeciętnie raz w roku. Lukę tę wypełnia często szkoła.

W rodzinach nauczycielskich docenia się rolę sportu w rozwoju dziecka. Z co drugiej rodziny dzieci uczęszczają na zajęcia sportowe do szkoły, klubów lub uprawiają sporty z rodzicami, np. żeglują, jeżdżą na rowerach, nartach, pływają itp.

Wakacje letnie sprzyjają regeneracji sił fizycznych i umysłowych dziecka, są czasem i okazją do sprawdzenia swojej samodzielności. Zwykle jednak rodzina spędza

dza ten czas razem. W około 31,3% rodzin dzieci wyjeżdżają na kolonie i obozy. Z pozostałych czas ten spędza rodzina lub same dzieci u krewnych lub pozostają w domu. Przyczyną tego stanu jest trudna sytuacja materialna nauczycieli.

Elementem aktywności wychowawczej rodziców jest także wychowanie przez pracę. Jednym z jego wskaźników jest przydział obowiązków domowych. Zwykle są to codzienne czynności związane z utrzymaniem czystości pomieszczeń lub opieką nad zwierzętami. W ponad połowie rodzin (58,4%) dzieci mają stały przydział obowiązków. Około 32,0% dzieci pomaga czasem w domu. Natomiast 9,8% dzieci nie zajmuje się pracą na rzecz domu, są wyręczane przez rodziców.

Kształtowanie postaw twórczych, samodzielności i inicjatywy dzieci nie jest celem samym w sobie; są to wartości, które ujawniają się zwłaszcza w przyszłej pracy zawodowej i decydują o jej jakości. Praca jest więc nie tylko celem wychowania człowieka, kształtowania jego wartości osobistych, ale i środkiem wychowania. Przygotowanie do pracy stanowi zespół ważnych i nienowych zadań wychowawczych rodziny, lecz nowe są współczesne sytuacje, które rodzą specyficzne problemy.

Istotnym czynnikiem zapewniającym prawidłowy rozwój i wychowanie dziecka jest atmosfera wychowawcza w rodzinie. Charakteryzuje się ona poczuciem więzi, wspólnotą dążeń, umiejętnością współzycia i współdziałania, wzajemnym szacunkiem i zrozumieniem, tolerancją odmienności poglądów i zainteresowań, solidarnością rodzinną. Tworzą ją dorośli członkowie rodziny, zaś rolę decydującą pełnią osobiste walory rodziców, ich wzajemny stosunek do siebie, do własnego życia, ich systemu wartości. Jakość atmosfery jest ważnym składnikiem domu jako środowiska wychowawczego (Pieter 1972).

W domu rodzinnym zaspokajane jest poczucie bezpieczeństwa, na które składają się: miłość, akceptacja, uznanie, szacunek, zrozumienie oraz unikanie lęku i strachu. Brak zaspokojenia którejs z tych potrzeb powoduje zaburzenia w zachowaniu dziecka i we wzajemnym oddziaływaniu członków środowiska rodzinnego. Oddziaływania te rozumiane są jako wzajemne interakcje między poszczególnymi członkami rodziny. Jakość tych stosunków, ich intensywność zależą od czynników psychologicznych i społecznych, a także od przeszłości dorosłych członków, ich uprzednich doświadczeń życiowych.

Rodzina tworzy względnie jasną, przejrzystą sieć relacji interpersonalnych, prostą, zrozumiałą i nagradzającą; zobowiązuje swych członków do dbałości o siebie i wzajemne relacje.

Ważnym warunkiem prawidłowego rozwoju i wychowania dziecka jest istnienie pozytywnej więzi uczuciowej między rodzicami. System mąż – żona, jak wszystkie inne systemy w obrębie rodziny, jest systemem społecznym, w którym dwie jednostki współdziałają ze sobą na podstawie więzi uczuciowej, wzajemnych oczekiwań, wspólnych zobowiązań i odpowiedniego zachowania się wobec siebie samych i wobec innych. Dobre lub złe funkcjonowanie tego systemu zależy między innymi od satysfakcji seksualnej małżonków, od dobrze pełnionych ról rodzicielskich, od przystosowania małżeńskiego (Rembowski 1986).

Konstelacja uczuciowa w rodzinie warunkuje formy zachowania się poszczególnych członków względem siebie oraz wzmacnia lub osłabia role rodzicielskie. Harmonijne i zgodne współżycie rodziców wpływa na jakość pełnionych ról rodzicielskich nacechowanych serdecznością do dziecka i właściwą opieką.

Pożycie rodziców – nauczycieli układa się na ogół szczęśliwie. W 11,5% rodzin współżycie określono jako niezgodne, charakteryzujące się kłótniami, silną różnicą poglądów i cech charakteru.

W tworzeniu atmosfery uczuciowej istotną rolę pełnią stosunki między rodzeństwem, które z jednej strony sprzyjają rozwojowi dziecka, z drugiej znow mogą ukształtować w nim postawę nieposłuszeństwa. Posiadanie rodzeństwa daje dziecku większe możliwości nauczania się obcowania z innymi ludźmi, a tym samym przysięgłego pełnienia rozmaitych funkcji społecznych.

Rodzice – nauczyciele ocenili współżycie między ich dziećmi w 62,4% przypadków jako zgodne, pełne życzliwości, wzajemnej pomocy i opieki. W pozostałych przypadkach występowały sporadycznie konflikty. Postawy opiekuńcze u dzieci wywołuje obecność młodszego rodzeństwa, zwłaszcza w wieku niemowlęcym i przedszkolnym.

Układy między rodzeństwem są odzwierciedleniem klimatu uczuciowego i wzajemnych relacji dorosłych członków rodziny, a w rodzinach nauczycielskich jest on na ogół pozytywny.

Uczuciowe stosunki w relacji rodzice – dzieci są dość złożone. Postawa rodziców wobec dziecka jest zwykle mieszaniną akceptacji i odrzucenia, lubienia i nielubienia, dominowania i ulegania, życzliwości i zazdrości (Rembowski 1986). Stanowi to zdrowy, normalny układ tych stosunków i jest to potrzebne, aby dziecko zdolne było do podejmowania samodzielnych zadań, aby było przygotowane do życia społecznego.

W 91,2% rodzinach oceniono stosunek rodziców do dzieci jako serdeczny, nacechowany pozytywnymi uczuciami i rodzicielską troską. Obojętność wobec dzieci ujawniła się w 8,8% rodzin, szczególnie ze strony ojca w rodzinach niepełnych, rozwiedzionych.

Stosunek dzieci do rodziców we wszystkich rodzinach wyrażał serdeczne relacje z matką. Natomiast w 14,6% przypadków relacje dzieci z ojcami były obojętne.

Tak więc w rodzinach nauczycielskich w relacji rodzice – dzieci, dzieci – rodzice dominują te o charakterze pozytywnym pod względem uczuciowym. Dzieci tyle dają uczuć, ile same dostają. Dotyczy to zarówno uczuć pozytywnych, jak i negatywnych. Uzasadnia się to koncepcją wyrównywania postaw międzyludzkich, opartą na bilansie emocjonalnym. U jej podstaw leży proces przekazywania informacji, komunikacji.

Wyniki badań wskazały, że obok wysokiego stopnia akceptacji dzieci, w rodzinie dość mocno zaznacza się restrykcja – stosowana zarówno przez matki, jak i ojców. Zbyt wysokie wymagania, przesadne nastawienie na osiągnięcia mogą być przejawem chęci rodziców do sprostania obowiązkom rodzicielskim i wychowawczym. Jako nauczyciele cudzych dzieci pragną wykazać się umiejętnościami peda-

gogenicznymi także wobec własnych. Tymczasem nieprawidłowe postawy (słaba akceptacja i odrzucenie) dzieci wobec ojca wystąpiły w 21,3%, a wobec matek w 7,6% rodzin. Ojcowie, których dotyczy brak akceptacji ze strony dzieci, posiadają w większości przypadków średnie i podstawowe wykształcenie, a nieliczni wyższe. Na jakość kontaktów z dzieckiem wpływa niewątpliwie poziom wykształcenia.

Wychowanie dziecka w rodzinie nie zawsze podporządkowane jest wyłącznie ideałowi wychowawczemu opartemu na pedagogicznej refleksji i wiedzy, zwykle występują obok siebie obie postacie wychowania: intencjonalna, zamierzona i częściowo niezamierzona, nieświadoma. Wychowanie nie jest zabiegiem oderwanym od codziennych zdarzeń życia rodzinnego, lecz stanowi jego podstawowy element. Nabiera przez to znaczenia opiekuńczego, a opieka spożytkowuje metody wychowania. W celowej dbałości rodziców o warunki mieszkaniowe dziecka, czystość, odzież, wyżywienie oraz o zdrowie i dobrobyt wyraża się stan opieki materialnej (Pieter 1972).

Mimo zróżnicowanych warunków mieszkaniowych, rodzice na ogół dostrzegają potrzeby dziecka i w miarę możliwości starają się je zaspokoić. Każde dziecko ma miejsce do nauki – własne biurko lub stolik, półki i szafki na książki i przybory.

Ważną rolę przypisuje się odżywianiu dzieci. Rodzice dbają o wartościowe posiłki – pod względem odżywczym i kalorycznym. Zwracają uwagę na sposób ich podawania, dekorowania itp. Prawidłowe żywienie uważa się w środowisku nauczycielskim (co niewątpliwie związane jest z poziomem wykształcenia) za jeden z ważniejszych czynników wpływających na stan zdrowia dziecka, który z kolei warunkuje jego samopoczucie i umiejętność przystosowania się do wymagań otoczenia.

Dobry stan zdrowia jest także wynikiem dostatecznej ilości snu. Wszelkie zakłócenia snu odbijają się szkodliwie na procesach umysłowych i psychicznych człowieka. Mimo wiedzy rodziców w tym względzie, w 18,4% rodzinach występowały odchylenia – od 2 - 4 godzin w długości snu dzieci – od obowiązujących norm dla poszczególnych przedziałów wiekowych.

O wiele korzystniej wypada przebywanie dzieci na świeżym powietrzu. Okres codziennego pobytu mieści się w granicach od 2 – 5 godzin, a w okresie wakacji przeznaczają się na ten cel cały wolny czas.

Konsekwentne wdrażanie dziecka do stałego trybu życia realizowane jest w rodzinach nauczycielskich przez ustalenie planu dnia. Przyzwyczajanie dziecka do stałego trybu życia prowadzi do oszczędnego i produktywnego zużycia energii nerwowej i do zachowania zdrowia. Ponadto plan jest nieodzownym warunkiem kształtowania nawyków i dyscypliny. Uwzględnia się w nim poranne czynności higieniczno-porządkowe, naukę w szkole, czas wolny, naukę własną dziecka oraz czynności wieczorne – przygotowanie przyborów na następną dzień i toaleta.

W 54,4% rodzin dzieci mają stały plan dnia. Sporadycznie, nieregularnie, najczęściej na wybrane dni ustalano z dziećmi plan dnia w 47,2% rodzin. Brak planu dnia dziecka stwierdzono w 8,4% rodzin.

Znaczące miejsce w procesie wychowania dziecka zajmuje opieka intelektualna ze strony rodziców. Jest ona stałą troską rodziców o rozwój umysłowy dziecka, jego

postępy szkolne, rozwijanie i ukierunkowanie zainteresowań, a także o plany zawodowe i jego aspiracje.

Oceny dzieci w nauce oraz zachowaniu świadczą o tym, że wykształcenie, wiedza traktowane są w rodzinach nauczycielskich w sposób odpowiedzialny. W hierarchii wartości rodziców wiedza, wykształcenie i aspiracje dzieci zajmują wysoką pozycję. Nauczyciele skutecznie motywują dzieci do nauki i stanowią dla nich oparcie. Rodzice zapewniają też stałą pomoc i kontrolę zadań szkolnych. Wyniki w nauce dzieci nauczycielskich kształtują się na poziomie dobrym i bardzo dobrym.

Oddziaływanie wychowawcze w rodzinie realizowane jest za pomocą zróżnicowanych metod i środków. Przede wszystkim stosuje się metody natury intelektualnej, a więc rozmowę, przekonywanie, tłumaczenie, perswazję (48,7%), nakazy i zakazy (21,5%); następnie metody o wydźwięku emocjonalnym: pochwałę, aprobatę, nagrodę (15,6%) oraz dezaprobatę, karę (26,5%). Przykład własny, wzory do naśladowania preferowano w zaledwie 8,4% rodzin. Tak więc w rodzinie nauczycielskiej w wychowaniu dominuje słowo nad przykładem własnym.

Najczęściej stosowanym sposobem karania dzieci są ograniczenia i zakazy (58,4%) dotyczące: wyjścia z domu, oglądania telewizji, korzystania z komputera.

Choć rodzice są świadomi niekorzystnego oddziaływania kar fizycznych, krzyku, gniewu, zaniechania rozmowy z dzieckiem, około 30,0% z nich stosowało te środki.

Celem oddziaływań wychowawczych rodziców jest ukształtowanie w dziecku pożądanых cech, rozwijanie zdolności i umiejętności współdziałania w grupie i w szerszej zbiorowości, wyposażenie go w odpowiedni system wartości, norm, wzorów zachowań. Działania te określa się mianem socjalizacji, a jej wyrazem jest uspołecznienie. Człowiek uspołeczniiony działa zgodnie z normami wytworzonymi przez daną grupę. Dzieci nauczycielskie prezentują wysoki poziom uspołecznienia. W zakresie cech społecznych poziom ten osiągnęło 72,3% dzieci. W grupie cech osobistych znalazło się na tym poziomie 68,5% dzieci, a w grupie cech emocjonalnych 59,6%. Znacznie mniej dzieci prezentowało średni stopień uspołecznienia (27,7% w zakresie cech społecznych, 28,3% w zakresie cech osobistych i 40,4% dzieci w grupie cech emocjonalnych). Tylko 3,2% dzieci wykazało uspołecznienie na poziomie niskim.

Działania rodziców, wspierane przez szkołę i inne instytucje oświatowe i opiekuńcze, pozwalają dziecku stawać się jednostką uspołecznioną, umiejącą współpracować z innymi ludźmi i realizować własne plany życiowe.

Ocena środowiska rodzin nauczycielskich pozwala określić je jako korzystne dla rozwoju i wychowania dzieci. Czynniki sprzyjającymi procesowi wychowania są przede wszystkim: wysoki poziom wykształcenia rodziców, specyfika zawodu, wiedza psycho-pedagogiczna z zakresu rozwoju i wychowania dziecka, a nade wszystko miłość rodzicielska.

Pomimo trudnych warunków materialnych dzieciom zapewnia się optymalne warunki rozwoju.

LITERATURA

- Błażejowski Z. (1988), *Środowisko wychowawcze rodzin nauczycielskich*, Szczecin
- Filozofia wychowania Sergiusza Hessena*. (1997), pod red. Haliny Rotkiewicz, Warszawa
- Gurycka A. (1990), *Błąd w wychowaniu*. Warszawa
- Komar W. (1989), *Wyzwolenie wychowania – droga do pedagogiki humanistycznej*. „Ruch Pedagogiczny”, nr 5-6
- Pielkova J. A. (1995), *Edukacja nauczycieli dla potrzeb społeczeństwa obywatelskiego*, (w:) *Edukacja a społeczeństwo obywatelskie*. Pod red. Jana Żebrowskiego, Gdańsk
- Pielkova J. A. (1995), *Uczestnictwo rodziców i nauczycieli w edukacji ku samodzielności dzieci*, (w:) *Pedagogiczna relacja rodzina – szkoła, dylematy czasu przemian*. Pod red. Andrzeja W. Janke, Bydgoszcz
- Pielkova J. A. (1996), *Wychowanie jako wartość*, (w:) *Edukacja w społeczeństwie obywatelskim a system wartości*. Pod red. Jana Żebrowskiego, Gdańsk
- Pielkova J. A. (2001), *Wychowanie do miłości*, (w:) *Rodzina polska na przelomie wieków*. Pod red. Jana Żebrowskiego, Gdańsk
- Pieter J. (1972), *Środowiska wychowawcze*. Katowice
- Rembowski J. (1986), *Rodzina w świetle psychologii*. Warszawa
- Toffler A. (1970), *Szok przyszłości*. Warszawa
- Tyszka Z. (2000), *Stan rodziny współczesnej a wewnątrzrodzinna socjalizacja dzieci*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, Tom XII, Poznań
- Tyszkowa M. (red. – 1988), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*. Warszawa

BRINGING UP A CHILD IN A TEACHERS' FAMILY

Summary

Upbringing and its role in today's Polish families is conditioned in specific ways. An interesting environment for the upbringing process, from the cognitive perspective, is a teachers' family. Teachers are educated people, which is not without effect on beneficial function on the family and bringing up children even in spite of a difficult financial condition of such a family. Teachers' families live on the minimum social level or even below that. This condition exerts a negative effect on teachers' participation in culture. In teachers' families, norms of social intercourse are observed. Children reach a high level of social adaptation.